

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

об'єктів праці, які традиційно виготовлялися на уроках трудового навчання, дозволяє кожному учню вибирати проекти у відповідності зі своїми психофізіологічними і розумовими здібностями.

Перспективи, прогноз, використання. Наше дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми, яка розглядається, і подальшому вивченню підлягають такі питання: а) класифікація ефективних засобів розвитку емоційного інтелекту учнів у процесі у проектно-технологічної діяльності; б) зміст інтелектуальної та емоційної навчально-трудової діяльності учнів під час виконання творчих проектів.

1. Богоявленская Д.Б. *Психологические основы интеллектуальной активности: Автореф. дис. ... докт. псих. наук.* – М., 1987. – 34 с.

2. Выготский Л.С. *Вопросы детской (возрастной) психологии.* //Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4. – С. 244 – 385.

3. Коберник О.М. *Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація.* – К.: Знання, 1998. – 274 с.

4. Менчинская Н.А. *Проблемы учения и умственного развития школьника.* – М.: Педагогика, 1989. – 219 с.

5. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: Монографія.* – К.: Вища шк., 2003. – 126 с.

6. *Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: Монографія / Бербец В.В, Бербец Т.М., Дубова Н.В та інші; За заг. ред. О.М.Коберника.* – К.: Наук. світ, 2003. – 172 с.

7. Рубинштейн С.Л. *Проблемы общей психологии.* – М.: Педагогика, 1973. – 316 с.

8. Sternberg R. J. *People's conceptions of intelligence* // J. of Pers. and Soc. Psychol. 1981. 41. P. 37 – 55.

Наталія Калита, аспірантка кафедри математики та методики викладання математики початкового навчання

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті обґрунтовано проблему виховного ідеалу у спадщині українського російськомовного педагога Костянтина Ушинського. Виявлено, що уявлення педагога про досконалість у вихованні пов'язане з народністю, що відповідає поняттю “національне виховання”. Здійснено порівняльний аналіз виховного ідеалу К.Ушинського та Г.Вашенка.

Постановка проблеми. Сучасні умови становлення Української держави актуалізують проблему національного виховного ідеалу. А саме потребу у вивченні історичного аспекту формування його змісту, структури та визначення шляхів досягнення відповідно до запитів сьогодення. Досягнути цієї мети можемо, звернувшись до спадщини видатних педагогів минулого і сучасності, виявивши розуміння ними виховного ідеалу у певних культурно-історичних обставинах та його модернізацію. Спадщина Костянтина Ушинського належить до скарбниці української та світової педагогіки, а теоретичне обґрунтування проблеми виховного ідеалу в ній є однією з нерозв'язаних проблем сучасної української педагогіки. Сказане визначає актуальність даної статті та обумовлює її мету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Джерельною базою для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань слугували педагогічні твори Княжкої та Козацько-лицарської доби, твори Григорія Сковороди [2], Костянтина Ушинського [4], Григорія Вашенка [1], теоретичні дослідження історії української педагогіки у контексті світової, цитування яких визначено потребою дослідження. Зокрема, ми опиралися на статтю К.Ушинського “Народність у громадському вихованні”, листування педагога. У праці Г.Вашенка “Виховний ідеал” обґрунтовано складові українського національного виховного ідеалу, проаналізовано його становлення і розвиток в українській інтелектуальній традиції, поставлено проблему виховного ідеалу у спадщині К.Ушинського.

Метою статті є теоретичне обґрунтування проблеми виховного ідеалу у спадщині Костянтина

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ушинського та визначення її місця, ролі і значення в українській педагогічній традиції.

У межах мети поставлено такі завдання:

- виявити проблему виховного ідеалу в українській педагогічній традиції;

- з'ясувати зміст виховного ідеалу у спадщині

Костянтина Ушинського.

Виклад основного матеріалу.

Методологічну основу дослідження становить використання дедуктивного методу, який дасть можливість виявити виховний ідеал у спадщині Костянтина Ушинського у контексті української педагогічної традиції; порівняльно-історичного аналізу – для здійснення порівняльної характеристики виховного ідеалу у спадщині К.Ушинського та педагогів різних періодів розвитку української педагогіки (наприклад: К.Ушинський – Г.Ващенко); методу моделювання, за допомогою якого буде зроблено спробу змодельовати виховний ідеал Костянтина Ушинського у проекції українського національного виховного ідеалу.

Предмет нашого дослідження вимагає визначення змістового наповнення поняття “виховний ідеал”. “Філософський енциклопедичний словник” дає таке визначення: “Ідеал (від грецького – ідеал, першооснова) – уявлення про найвищу досконалість, котра як взірць, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Вихідною засадою формування ідеалу є усвідомлення суб'єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й відповідно необхідності її реального перетворення” [5, 231]. У сучасній педагогіці виховання трактують як процес формування певної моделі поведінки людини у навколишньому середовищі, в якому передаються від вихователя до вихованця культурні надбання, досвід та цінності. Поняття “виховання” не виключає і навчання.

Культурно-історичні умови колоніальної залежності України впродовж тривалого часу визначили обставини розвитку української педагогіки. Відсутність державного інституту власне української педагогіки давала її сподвижникам усвідомлення “недовершеності” освітньої сфери в Україні та нагальної потреби її “перетворення”, удосконалення. Тобто проблема виховного ідеалу, визначення взірця, норми і мети освітнього процесу в українській педагогіці була завжди актуальною, бо у невдоволенні тим, “як воно є”, йшлося про те, “як би воно мало бути”, що у певному часі і просторі української культури набувало модифікацій. Сказане визначає

необхідність дати визначення: **виховний ідеал – це уявлення про досконалі умови розвитку (саморозвитку) особистості в процесі навчання і виховання.** Слід пам'ятати, що кожна епоха та спільнота мають своє соціальне замовлення, провідну ідею, і тому вимагають від педагогічної теорії обґрунтування відповідного цим запитам взірця педагогічної діяльності. А персоніфікована різноманітними інституціями освіти, намагається забезпечити умови її реалізації, визначаючи в такий спосіб модель поведінки особистості, породжує людину свого часу і простору культури, яка повинна володіти механізмом орієнтації і саморегуляції у навколишньому середовищі. У педагогічній теорії таке розуміння виховного ідеалу відповідає на соціальне замовлення, оскільки обґрунтовує адекватний часові і культурі взірць педагогічної діяльності, вимагає як норми від соціальної, культурно-політичної дійсності умов її реалізації, а також визначає і формує як мету цієї діяльності поведінкову модель особистості. Завданням педагогічної практики є реалізація виховного ідеалу у певних формах, змісті і методах педагогічної діяльності. Як бачимо, проблема виховного ідеалу завжди має часо-просторові параметри розв'язання як на теоретичному, так і практичному рівнях, що і породжує такі феномени, як виховний ідеал Середньовіччя, епохи Відродження, або ж “більшовицький виховний ідеал” (за Г.Ващенко), український виховний ідеал тощо. Можемо зробити припущення, що, з'ясовуючи проблему виховного ідеалу тієї чи іншої епохи, народу, або ж визначаючи його складові у межах педагогічної спадщини того чи іншого педагога, ми завжди будемо мати відповідність такій схемі:

ВІ (виховний ідеал)=	мета → її дидактичне забезпечення
	соціальне замовлення (ідея народу)

Тобто уявлення про досконалі умови розвитку особистості в процесі навчання і виховання визначають його мету, відповідно “змістове наповнення, а також вибір форм і методів, що сукупно, в цілому, відповідає і є наперед визначеним соціальним замовленням спільноти або ж провідною ідеєю її існування.

Український виховний ідеал – як на рівні теоретичного обґрунтування, так і практичної реалізації, у різні періоди розвитку української педагогіки розвивався, як і українська педагогіка в цілому, у контексті європейської. Історія розвитку

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

української педагогіки бере свій початок від доби Кисворуської держави, а взірцем педагогічної тогочасної літератури вважають знамените “Повчання дітям” Володимира Мономаха, в якому князь на основі власного життєвого досвіду і роздумів обґрунтовує суспільно корисний ідеал людського буття. Умовою досконалого виховання називає повагу до людини різного соціального стану та походження, культ знання і науки, рідної землі “держави, традиційної культури, що формує в людині любов до Батьківщини, гуманне ставлення до людей, правдивість і чесність. Культурно-історичні обставини України епохи бездержавності в добу козацького лицарства визначають свій ідеал людини та її виховання, однак, як зазначає Г.Ващенко, література козацького періоду мала переважно полемічний і догматичний характер, а тому “не відбила ідеалу людини з такою чіткістю і виразністю, як література княжого періоду” [1, 141]. Метою досконалого навчання і виховання в Козацько-Лицарську добу є людина освічена, фізично загартована, мужня, естетично розвинена, моральна, причому основою моральності є відповідність гаслові: Бог і Україна, що передбачало високі почуття релігійності та патріотизму. Розвиток української педагогіки у період Руїни “занепаду моралі і руйнування великодержавно імперською політикою традиційного соціально-культурного устрою України “асоціюється з вченням Григорія Сковороди, в якому констатуємо різкий відхід від ідеалу людини попередніх періодів нашої історії – активного і мужнього борця за правду і волю. Біографія Сковороди виявляє свідоме уникнення ним практичної діяльності та життєвої боротьби, втечу у світ спокійного споглядання. Згідно з вченням філософа-педагога, досконалості у навчанні та вихованні може бути досягнуто в органічному поєднанні суспільного та природного в людині на основі “сродної” праці, самопізнання як постійного діалогу людини зі своїми бажаннями, природними можливостями та цілим світом, верховенствующим началом якого є Бог.

Період колоніальної залежності України у XIX столітті спонукає українську інтелігенцію до здобування освіти та діяльності у культурному просторі метрополії, зумовлює іншомовність її доробку, спричиняє для нащадків проблему культурно-національної ідентичності цієї інтелектуальної спадщини. В Україні часів Ушинського (1823 – 1870) розвиток національної системи освіти, як і культури в цілому, було загальмовано, традицію перервано, що визначило руйнування усталеної системи освіти у різних

формах навчання, а вияв педагогічної теорії лише у художньо-літературній формі (Т.Шевченко, Марко Вовчок, Леся Українка та інші) на рівні приватної ініціативи українських письменників. Одним з представників української інтелігенції, що працювала на теренах російської культури, був український російськомовний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський, який усвідомлював потреби сучасної йому освіти як новочасної, її недоліки не лише у просторі Російської імперії (до складу якої входила на правах колонії батьківщина педагога – Україна), а й світовому, а тому був переконаний у необхідності її вдосконалення. Теоретичне обґрунтування проблеми виховного ідеалу, визначення його складових, місця і значення в системі освіти знаходимо у статті К.Ушинського “Про народність у громадському вихованні” (1857 р.), реалізацію якого педагог ставить як проблему: “народність у вихованні та виховання народності”, тобто бачить у гармонійному поєднанні особистісно-індивідуального та національного. Причому, Ушинський трактує народ, як “історичну особистість”, а її “душею”, “ідеєю життя” є народність [3, Т.ІІ, 161], що в сучасній термінології, вважаємо, може бути визначено категоріями “національна ментальність” та “національна ідея”. Основною тезою праці педагога є твердження, що виховання – складовий елемент державного і народного життя, і саме національний характер та історія кожного народу надає специфічного змісту цьому універсальному поняттю: “Незважаючи на подібність педагогічних форм всіх європейських народів, у кожного з них своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети” [3, Т.ІІ, 75]. Для прикладу К.Ушинський наводить німецьку систему виховання, кінцевою метою якої є наука та освіченість, а вміння прикласти знання до справи, зміцнення душевних здібностей людини, розвиток характеру – це питання другорядні. Саме тому, вважає Ушинський, німецька педагогіка виховала великих вчених і філософів, фахівців, які розробляли їхні ідеї, та переконання у загалу про те, що діяльність наукова є найвищим виявом людської діяльності [3, Т.ІІ, 78]. Стверджуючи, що “яким є характер народу, таким є і характер його виховання” [3, Т.ІІ, 88], Ушинський аналізує англійську, французьку, американську систему виховання, кінцеву його мету, яка завжди визначена часо-просторовими характеристиками. Так, саме в середині XIX століття Ушинський констатує в німецькій системі виховання “претензію на всесвітність та всеоб’ємність”, “національну винятковість” [3, Т.ІІ, 132 – 133], а вже історія

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

світових війн у XX столітті підтвердила правомірність цих критичних застережень. Педагог стверджує, що “дійсна школа” – це історичне життя народу, складовими якого є релігія, природа, сім’я, перекази, поезія, закони, промисловість, література, що оточує людину з усіх боків, обґрунтовує при цьому неправомірність думки про ізолюване виховання або на основі іноземної системи [3, Т.ІІ, 148], оскільки кінцевою метою є виховання національного в характері людини [3, Т.ІІ, 149]. К.Ушинський ставить питання про значимість виховання національного почуття в людині, що в часи утвердження репресивної великодержавної політики з боку Росії щодо, перш за все, України була неабиякою сміливістю з боку автора. А відповідь педагога на це запитання є актуальною і для сучасної української педагогіки: “Громадське виховання, яке утверджує і розвиває в людині народність, розвиває водночас її розум і її самосвідомість, могутньо сприяє розвитку народної самосвідомості взагалі; воно вносить світло свідомості в тайники народного характеру і здійснює сильний і благотворний вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів, словом, на всю його історію” [3, Т.ІІ, 162]. Обґрунтовуючи виховний ідеал на принципі народності та виховання народності (національної самосвідомості) як мети досконалого виховання, Ушинський наголошує: “Є тільки один ідеал досконалості, якому поклоняються всі народності, це ідеал, представлений нам християнством..., до нього скерований розвиток всякої народності і всяке істинне виховання, що йде вкупі з народністю” [3, Т.ІІ, 163]. Вказуючи на народність та релігійність як дві найважливіші складові виховного ідеалу, Ушинський визначає ще важливість наукового (раціонально-пізнавального) та технічного (прикладного) компонентів [3, Т.ІІ, 164]. При цьому наголошує, що “виховання не має на меті розвиток науки, і для нього наука не мета, а один із засобів, якими воно розвиває в людині свій власний ідеал” [3, Т.ІІ, 70]. Називаючи К.Ушинського українським педагогом, ми звертаємося до переконливих аргументів – висловлювань самого педагога. Так, у листі від 9 грудня 1863 року до Лева Миколайовича Модзалевського, колеги Ушинського по роботі в Смольному інституті, Костянтин Дмитрович аналізує стан справ у Київському навчальному окрузі, про що дізнався з листа Модзалевського. Слова К.Ушинського свідчать про його національну і професійну самоідентичність та самосвідомість: “Він (лист – прим. Н.К.) мене дуже зацікавив і як людину навчальну, і як

малороса” [3, Т.ІІ, 177]. А в статті “Педагогічні нотатки про Швейцарію (вересень, 1862)” К.Ушинський говорить про доцільність і гуманність навчання рідною мовою, використання під час навчання і виховання народної творчості, вивчення народного побуту. Педагог обурюється станом розв’язання цього питання в процесі навчання української дитини, вбачаючи в ній не лише дидактичну, а й політичну проблему, вияв дискримінації щодо української мови та культури: “Не без смутку згадав тут я наших малоросійських хлопчиків, яких з першого ж дня починають ламати на великоросійський лад. А наша багата південно-російська, мелодійна, співуча мова, якою розмовляють не 200 тисяч (Ушинський, напевно, має на увазі тогочасну чисельність швейцарців – прим. Н.К.), а 14 мільйонів народу, на якій існує така народна література, якою не може похвалитися жоден народ, якою ще недавно співав Шевченко, виганяється зі школи, як якась чума!... А який невичерпний матеріал південно-російська народна поезія для розвитку, вишуканого розвитку найбільш благородних і ніжних почуттів в серці молодого покоління!... Ой так, народ потрудився для нас і витворив велику мову і велику поезію; а ми як скористалися цим скарбом, зібраним, вистражданим впродовж багатьох і багатьох сторіч” [4]. Вважаємо, що поняття народності в теоретичній спадщині К.Ушинського є підставним щодо сучасного розуміння національного виховання і включає в себе, враховуючи небайдуже ставлення великого українського російськомовного педагога до України та українського, розв’язання проблеми українського національного виховання як виховання народності та релігійності. В жодного педагога XIX століття це питання не отримало концептуального обґрунтування на професійній основі, а в XX столітті проблема українського виховного ідеалу, розв’язується насамперед, в інтелектуальній спадщині української діаспори, зокрема у працях Григорія Ващенка. Виховний ідеал Г. Ващенка визначений культурно-політичними потребами українського народу періоду його бездержавності, а тому першочерговим завданням є “...здійснити віковичне прагнення до державної і національної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить в руїнах, збудувати фабрики й заводи, розвинути й розгорнути промисловість, сільське господарство й торгівлю. Третє – піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво, стати врівень з передовими народами Європи й Америки” [1,

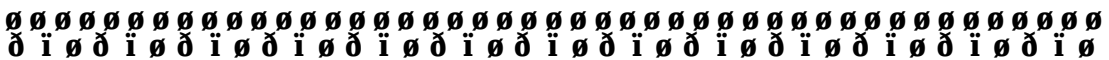
ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

163]. А тому “...основне завдання у вихованні української молоді є виховання волі й характеру під високим гаслом: Служба Богові й Батьківщині” [1, 173]. Г.Вашенко розуміє безмежну відданість Богові й Батьківщині як стрижень у розвитку гармонійно розвиненої особистості [1, 183]. Поєднуючи християнське та патріотичне виховання, Г.Вашенко звертається до досвіду української педагогічної традиції з часів Київської Русі [1, 175], причому “служба Батьківщині наказує підкоряти свої інтереси потребам українського народу” [1, 177]. Порівнюючи виховний ідеал у Г.Вашенка та К.Ушинського, встановлюємо відповідність основних засад і настанов: патріотизм (народність в Ушинського) та релігійність. В К.Ушинського ми не знаходимо прямого твердження про підпорядкованість інтересів особистості – спільноті, однак педагог ставить питання про вимоги народності (народу, його ідеї, мети) до людини: “Що є вся історія народу, якщо не процес усвідомлення тої ідеї, яка скрита в його народності...? Але ця свідомість здійснюється в окремих людських самосвідомостях і, створена із атомів, робиться непереборною історичною силою. Чим сильнішою є в людині народність, тим легше їй в самій собі розгледіти її вимоги, і що стосується великих історичних діячів і великих народних письменників, які в певні періоди подвигають народну самосвідомість, те може мати стосунок і до кожного члена спільноти” [3, Т.ІІ, 162].

Таким чином, проблема виховного ідеалу в українській педагогіці у різні епохи розв'язувалась як уявлення про досконалий результат освіти і виховання людини, досягнення якого передбачало визначення пріоритетної мети та засобів її досягнення у межах альтернативи: **людина** (гармонійно розвинена особистість, її

самопізнання та саморозвиток) – **спільнота** (національне, патріотичне, громадське). Виховний ідеал у К.Ушинського відповідає тенденції розвитку української педагогічної традиції і обумовлений об'єктивними чинниками: педагог бачив реальний стан сучасної йому системи виховання та об'єктивні тенденції її розвитку. Водночас уявлення українського російськомовного педагога про досконалість у навчанні і вихованні є суб'єктивним, оскільки було обумовлене життям і переконаннями, світоглядом самого Ушинського, а також тим типом культури, у просторі якої він сформувався і перебував: російської (великодержавної, імперської) – української (колоніально залежної). А також на розвиток педагогічної концепції К.Ушинського, яка вміщує уявлення педагога про досконале навчання і виховання, мав вплив рівень розвитку європейської, російської та української освіти та провідні традиції у них. Саме тому виховний ідеал у спадщині К.Ушинського є не лише педагогічним явищем, а й історичним.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава. "Полтавський вісник", 2004. – 192 с.
2. Сковорода Г. Розмова, названа алфавіт, або буквар миру (переклад В. Шечука). – твори: В 2 томах. – Київ: АТ "Обереги", 1994. – Т. 1. – 528 с. – С. 413 – 462.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 томах. – Москва – Ленинград: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1948.
4. Ушинський К.Д. Педагогічні замітки про Швейцарію // Твори: У 6 т. К. – 1954. Т.2. – С. 123 – 174.
5. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

Константин Ушинский
(1824–1870/71)

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“...Виховання створене самим народом і побудоване на народних основах має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу. Проте, крім того, тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку”.

*Константин Ушинський
видатний педагог-класик*

